

Др Дарко Т. Димовски, доцент
Универзитет у Нишу
Правни факултет у Нишу
darko@prafak.ni.ac.rs

Јелена М. Пајовић Миладиновић, студент докторских студија
Универзитет у Нишу
Правни факултет у Нишу
jrapovic@gmail.com

ЗНАЧАЈ ПОДРШКЕ ОШТЕЋЕНИМ ЛИЦИМА И СВЕДОЦИМА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ*

Сажетак: Рад је посвећен оштећеним лицима и сведоцима у кривичном поступку, као посебно осетљивој категорији учесника. Најпре су издвојене групе лица које због својих особина могу бити у већој мери угрожена учешћем у кривичном поступку. Приказана су позитивна решења из уредног законодавства којима се омогућава јојачана заштитна осетљивим учесницима у кривичном поступку. Затим је представљено решење предвиђено у домаћем законодавству. Описане су процесне могућности за заштиту сведока у кривичном поступку. Као пример добре праксе представљен је рад јужилаштва с циљем информисања и заштитених и сведока.

Кључне речи: сведоци, оштећени, подршка.

1. УВОД

Бројни случајеви разних облика криминалитета као мање или више видљива манифестација интерперсоналних односа међу члановима заједнице и члановима породице, представљају појаву иманентну људском роду, још од стварања првих људских група. Иако су се временом развили нови облици криминалитета насиља, као што је злочин мржње, код којих је шанса да се постане жртва једног таквог понашања истоветна код оба пола,

* Рад је реализован у оквиру пројекта бр. 179046, Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије

остали облици криминалитета насиља, који се отелотворују у виду крвних деликата, насиља у породици, трговине људима, сексуалне делинквенције и друго, одликују се тиме да је степен виктимизације највећи код особа женског пола.

Без обзира што су бројне државе широм света изградиле одговарајући легислативни оквир за све побројане облике криминалитета насиља, уз јасну казнену политику ретрибутивног карактера, успешност вођења кривичног поступка за ова кривична дела у бројним случајевима зависи од сведочења жртве или других лица који поседују друге информације релеватне за доношење одговарајуће пресуде. Другим речима, реакција државних органа према жртвама криминалитета насиља, а нарочито према женама и деци жртвама, често је обележена секундарном виктимизацијом, при чему је кривични поступак препун одређених препрека, што резултира онемогућавањем доношења правноснажне осуђујуће пресуде. Стога се у свету јавила потреба професионалног рада са жртвама криминалитета насиља, с циљем спречавања њихове секундарне виктимизације. Рад са жртвама криминалитета насиља огледа се у томе да при тужилаштвима постоје посебне стручне службе које пружају помоћ жртвама и сведоцима или да жртвама или сведоцима стручну помоћ пружају невладине организације. На овај начин долази до оснаживања процесног положаја жртве, уз избегавање евентуалне ситуације да жртва сама себе криви за извршено кривично дело.

2. СВЕДОЧЕЊЕ ПОСЕБНО ОСЕТЉИВИХ КАТЕГОРИЈА ЛИЦА У ЗАКОНСКИМ РЕШЕЊИМА

Повећања борба државе против различитих облика криминалитета насиља захтева извођење разних доказних средстава, при чему исказ сведока код неких кривичних дела представља основ за доношење осуђујуће пресуде. Као посебно осетљива лица, чије је сведочење неопходно, можемо навести децу и особе женског пола које су жртве насиља у породици или неког облика кривичних дела против полне слободе сексуалне делинквенције.

Сједињене Америчке Државе су препознале потребу да пруже деци, која су не само жртве, већ и сведоци насиља према другим члановима породице, неопходну помоћ и заштиту. Стога су 24 савезне америчке државе и Порторико увеле у своја кривична законодавства одредбу која се односи на сведочење деце о случајевима насиља у породици. У једном делу савезних држава, попут Аризоне, Калифорније, Делевара, Флориде, Луизијане, Јужне Каролине и Вермонта, прописано је да је дете сведок кривичног дела насиље у породици у случају када је оно извршено у његовом присуству или када дете опажа да је дело извршено. Савезна држава Охајо предвидела је и

свом кривичном законодавству да је насиље у породици извршено у присуству детета под условом да је дете било у близини, под чиме се сматра удаљеност не више од 30 стопа, што у метрима представља 9, 14. Уједно, дете се може наћи као сведок насиља у породици уколико живи на истом месту као остали чланови породице, без обзира на то да ли је било присутно или видело извршење овог кривично дела. У осталим савезним државама, као што су Арканзас, Џорџија, Аљаска, Хаваји, Ајдахо, Илиноис, Индијана, Мисисипи, Монтана, Северне Каролина, Оклахома, Орегон, Јута, Вашингтон и Порторику прописано је да до исказа детета код кривичног дела насиља у породици долази под околношћу да је дете могло да види или чује акт насиља према члану породице.¹

Суђења за кривична дела насиља у породици код којих се као сведоци јављају деца показала је да постоје бројне потешкоће приликом давања исказа детета. Наиме, сваки случај насиља у породици има своју динамику вршења насиља, што условљава другачије околности сваког појединачног случаја. Такође, различитост сваког појединачног случаја одлукује се и у томе да ли се насиље врши од стране дугогодишњег партнера или је он резултат деловања насилника који је у партнерском односу са жртвом краћи временски период.

Сведочење детета се додатно усложњава у случајевима постојања породица са више деце, при чему је једно дете позвало органе унутрашњих послова како би пријавило насиље, док друго није било спремно да пријави једног родитеља за насиље. Такође, у случају да је насилник уједно и носилац финансијске стабилности целе породице може доћи до већег притиска на дете да не сведочи, јер би доношењем осуђујуће пресуде породица остала без финансијске подршке. До кривичног гоњења насилника долази након неколико што пријављених, што непријављених случајева насиља међу члановима породице, чиме се додатно компликује ситуација међу члановима породице у случају да остали чланови породице нису спремни да сведоче, те врше притисак на дете да и оно тако поступи. Ради безбедности чланова своје породице, жртва може желети да се пресели у нови дом, што условљава промену средине, као што је вртић, школа, спортски клуб и друго, на које је дете навикло, што још више повећава притисак на дете које треба да сведочи о насиљу у својој породици. До промене средине може доћи не само услед промене породичног дома, већ и у случају да жртви буде наметнуто решење да привремено пребивалиште потражи у сигурној кући.

Јавни тужилац приликом испитивања детета, као сведока, треба да приступи индивидуално датим околностима случаја, али и одређеним карактери-

¹ Child Witnesses to Domestic Violence, U. S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau, Washington, 2016, 2. <https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/witnessdv.pdf>, 01. децембар 2016.

стикама детета. Деца сведоци насиља у породици могу осећати притисак да не сведоче, кривицу и кризу лојалности, што све усложњава њихово сведочење на суду. Дијапазон осећања код деце сведока може бити различит. Тако деца, која сведоче о насиљу, осећају бригу, страх, тугу, бес, беспомоћност, срамоту, кривицу, стид, анксиозност, стигматизацију и друго, што се значајно мултипликује уколико је дете не само сведок насиља, већ и жртва једног таквог понашања. Дете може бити суочено бригом да не буде одбачено од стране родитеља против којег треба да сведочи или да тај родитеља почне да осећа бес према њему. Исто тако, дете ће изгубити, ако ју је уопште и имало, подршке од стране родитеља насилника у случају сведочења. Брига детета за родитеља насилника и на његов положај приликом издржавања казне затвора може довести до тога да дете одустане од сведочења или не каже у потпуности истину.

Све наведене околности треба да нас доведу до закључка да је сведочење деце у случајевима насиља међу члановима породице доста компликовано, те треба радити на припреми деце на контакт са судом. Како би деца што лакше пребродила сведочење на суду неопходно је да први контакт са државним органима буде одговарајући. Стога, поједине државе предвиђају различите обуке припадника органа унутрашњих послова како би они благовремено препознали да ли су деца жртве или потенцијални сведоци насиља у породици. Сличну обуку пролазе јавни тужиоци како би стекли неопходна знања у погледу постављања питања деци која су била виктимизирана од стране припадника своје породице или су пак били сведоци насиља чланова сопствене породице. О значају сведочења деце на суђењима за кривична дела насиља у породици указује податак тзв. Child Witness Project из Онтарија да од укупног броја процесуираних случајева насиља у породици код њих 14% се јављају деца која су потенцијални сведоци извршења овог облика криминалитета насиља. Уједно, у 25% случајева деца су истовремено и жртве насиља у породици, те је њихов положај током вођења кривичног поступка двострук.²

Слична ситуација у погледу сведочења деце огледа се и код извршење кривичних дела против полне слободе. Наиме, код ових кривичних дела, на пример, деца могу, због своје полне необавештености, као и недостатка животног искуства, да пруже погрешне информације, што отежава утврђивање чињеничног стања и квалификацију догађаја. Тако је могуће да дете не може правилно да схвати да ли је у питању добровољни сексуални однос или силовање у случају да је сексуални чин праћен једном дозом агресивног понашања међу партнерима.³ Тинејџерке могу, због утицаја полног нагона

² Cunningham, A., Hurley, P., *Children & Teenagers Testifying in Domestic Violence Cases*, Centre for Children and Families in the Justice System, London, 2007, 2.

³ Аћимовић, М., Увод у психологију кривичног поступка, Савремена администрација, Београд, 1980, 72.

и личног егоцентризма, погрешно тумачити догађаја око себе. Нарочита доза опрезности захтева се код наводног сексуалног нападовања тинен-дјерки, јер њихов исказ може бити нетачан услед посебних душевних стања, при чему родитељи не могу пружити додатне информације. За разлику од тинендјерки бољи исказ у вези сексуалних кривичних дела могу да дају предшколска деца. Иако је сугестивност деце предшколског узраста велика, сугестивност код сексуалних кривичних дела не долази у пуном изражају, јер им сексуално понашање у потпуности страно. Како се не осећају као кривци од њих је могуће добити исказ који је много садржанији, под условом да је исказ дат уз протек што мање времена.⁴

Као пример добре праксе у вези сведочења деце, било да су жртве насиља у породици, сексуалног насиља или неког другог облика насиља или пак само били присутни у тренуцима насиља, можемо навести раније поменути организацију Child Witness Project. Ова организација основана је 1988. године уз финансијску помоћ Health Canada са задатком да се испитају различити методи припреме деце за сведочење пред судом. Убрзо је финансирање преузео главни јавни тужилац Канаде. Уједно, отворена је канцеларија у Лондону у Великој Британији. Њихов главни задатак је помагање деци која сведоче о било ком облику насиља. Припреме за сведочење састоје се од три до осам сесија са стручњацима организације, при чему се посебно ради на остваривању два циља: 1) олакшавање услова неопходних да дете жртва/сведок у потпуности искаже све шта зна о кривичном догађају без угрожавања права на правично суђење окривљеном, кроз индивидуалне припреме за суд, заступање деце са посебним потребама или жељама, тренинг за судије и тужиоце и 2) обезбеђивање да деца не буду секундарно виктимизирана неадекватном реакцијом државних органа или адвокатима одбране.⁵

Организација Child Witness Project има закључење протоколе о сарадњи са свим јединицама органа унутрашњих послова на територији који покрива Лондон и Онтарио. На тај начин организацији, на пример у Лондону, буде пријављено око 500 случајева годишње код којих је дете жртва или сведок извршења кривичног дела. Ради пружања неопходно стручне помоћи деци потребно је што раније идентификовати овакве случајеве. Статистички подаци су показали да за око 40% пријављених случајева је неопходно наставити са припремама деце за контакт са судом, јер у осталим случајевима је закључен споразум о признању кривичног дела. Време која је остало за припрему деце износи од осам до десет недеља. Приликом првог сусрета стручњака са дететом неопходно је утврдити темперамент детета, начин његове реакције због одвојености од родитеља, његову зрелост, као и богатство

⁴ Ibid., 73.

⁵ <http://www.lfcc.on.ca/cwp.htm> 05. децембар 2016.

вокабулара. Зарад прикупљања свих потребних информација стручњак може обавити разговоре са трећим лицима, попут учитеља у основној и средњој школи. Уједно, треба прикупити информације о свакодневним активностима детета, уз подношења захтева вештаку психијатријске струке, с циљем оцењивања степена претпрљење трауме услед извршеног кривичног дела. На наредним састанцима треба дете упознати са судским поступком, уобичајеном правном терминологијом за дати случај, са улогом сваког од присутних лица на суђењу, начинима смањивања стреса и друго. Уједно, потребно је вежбати са децом на који начин ће се одвијати његово сведочење на суду како би оно што боље било припремљено на давање исказа. Могуће је тражити од детета да напише или ако је сувише мало да нацрта како се осећало у тренуцима вршења кривичног дела. Током година од стране стручњака Child Witness Project развијен је тзв. клиничка изјава о утицају на жртве (clinical victim impact statements), чији је циљ деца искажу своје мишљење о последицама извршеног кривичног дела. Clinical victim impact statements састоји се од одређених питања како би се у потпуности сазнало о извршеном кривичном делу и последицама виктимизације. Питања могу да се односе на расположење жртве, страхове које нису постојали пре извршеног кривичног дела, способности за поверење, самопоштовање, самовредновање, самопоздање, везе са члановима породице и другим особама, успех у школи, поремећаје спавања, регресивно понашање, анксиозност, промену схватања сопствене сексуалности и немогућност престанка размишљања о извршеном кривичном делу. Понекад нека деца нису вична писању, те је неопходно да стручна лица записују и обликују оно што чују од њих. Како судије желе непосредно да буду упознате са околностима извршеног кривичног дела потребно је дете још раније упознати са тиме да судији морају да испричају све што о томе знају.⁶

На дан суђења потребно је посаветовати родитеље шта је неопходно понети на суду, обезбедити да чланови породице безбедно уђу у судницу, као и да буду на безбедном месту током рочишта. Како је дете сведок извршеног кривичног дела неопходно је пре почетка давања исказа њега занимати активностима на основу којих ће се он опустити. Добијање квалитетног исказа од стране детета захтева да током његовог давања буде присутна особа која ће пружити њему пуну подршку. Након давања исказа треба пружити повратну информацију детету да је дало исказ како се претходно припремило. На крају је потребно информисати дете и родитеља, који је био жртва насиља, о наредној фази поступка, те их безбедности извести из суда. Информисање о могућим начинима завршетка суђења је веома битно, јер је

⁶ Cunningham, A., Stevens, L., Helping a child be a witness in court 101 things to KNOW, SAY and DO, Centre for Children & Families in the Justice System, London, 2011, 25-28.

једна од могућих пресуда ослобађајућа, што би само додатно уплашило и онако виктимизирано дете и једног родитеља. На тај начин они би били спремни да се из одређених разлога материјалне и/или процесне природе донесе ослобађајућа пресуда. Страх од освете може бити генератор повећане нелагодности код жртава и сведока. Стога је неопходно уложити напор како би се спречио сваки контакт са насилником да ли применом одређених мера обезбеђења присуства окривљеног, попут притвора, или пак применом неких мера безбедности након доношења осуђујуће пресуде. Уколико је донета осуђујућа пресуда потребно је дати могућност жртвама да се обавести о начину извршења казне затвора и о условима евентуалног давања условног отпуста насилнику. Као последња фаза у раду ове организација јесте добијање повратних информација о пруженим услугама. Само на тај начин могуће је уочити могуће недостатке и на време их кориговати у будућности.⁷

Жене представљају другу велику категорију чије сведочење је битно код кривичних дела из криминалитета насиља. Наиме, код насиља у породици према извештају Агенције Уједињених Нација за родну равноправност и оснаживање жена (United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women) 35% жена широм света су жртве насиља у породици.⁸ Насиље над женама у породичним односима има највећи обим у Африци, Источном Медитерану и Југо-источној Азији, у којима се 37% жена суочава са насиљем, док је најмање заступљано у државама високог економског стања, као што су Европа и Западни Пацифик, где је 25% жена у неком тренутку свог живота било жртва насиља у породици.⁹ Силовање, као најтеже дело међу сексуалним деликтима, има тренд повећања од почетка деведесетих година прошлога века. Бројна кривична законодавства пружају заштиту жени од силовања без обзира да ли су оне у браку или не са извршиоцем силовања. Тиме је појачана кривичноправна заштита жена. У последње време инкриминација силовања је тако измењена да се као жртва силовања могу јавити и особе мушког пола. Повезаност насиља у породици и силовања огледа се у томе да се према једном истраживању 33% до 46% жена жртава насиља у браку биле виктимизирание силовањем од стране својих партнера.¹⁰

Жене жртве свих облика насиља у породици не напуштају породицу иако су жртве вишегодишњег насиља из неколико разлога као што су осећање мање вредности, егзистенцијалне неприлике, зависност у супруга, став

⁷ Ibid., 28-29.

⁸ Facts and Figures: Ending Violence against Women, 2013, <http://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures>, 31. март 2014.

⁹ Global and regional estimates of violence against women, 2013, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85239/1/9789241564625_eng.pdf, 31. март 2014.

¹⁰ Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић В., Костић, М., Криминологија, Пеликант принт, 2009, 142.

друштва о разводу као срамном чину и друго.¹¹ Како бисмо добило адекватан исказ жене жртве насиља у породици неопходно је што пре пружити безбедност и медицинску помоћ. Наиме, постојање медицинске документације о нанешеним повредама, уз сведочење жене о насиљу које је претрпела, представља довољан основ за доношење осуђујуће пресуде. Иста аналогија постоји и код жена жртава силовања. Стога је неопходно успоставити однос поверења и сарадње са јавним тужиоцем и различитим службама и невладиним организацијама које пружају помоћ женама жртвама насиља у породици и силовања, са једне стране, и жртава, са друге стране. Успостављање поверења је веома битно како би се разбила тзв. заклетва ћутања о насиљу у породици.¹² Полазећи од чињенице да према евиденцији Федералног истражног Бироа у Сједињеним Америчким Државама тек свако десето силовање буде пријављено,¹³ поверење у рад полиције, тужилаштва, као и организација која се баве пружањем помоћи жртвама је основа за повећан број пријављених случајева силовања.

Организација у чијој је надлежности пружање помоћи женама жртвама насиља у породици и силовањима и њихова припрема за сведочење на суду је Victim-Witness Assistance Programs која постоји у Канади. Наиме, организације функционише под надзором државног тужиоца који им обезбеђује уједно финансијска средства. Услуге ове организације стоје на располагању женама жртвама свих облика насиља, као што су насиље у породици и сексуално насиље. Након извршења кривичног дела органи унутрашњих послова или јавни тужилац упућују жртву на ову организацију како би им се пружила одговарајућа помоћ. У оквиру програма могуће је добити одговоре на сам кривични поступак и улогу жртве као сведока. Уједно, стручњаци припремају жртву за свако рочиште, тако што им обезбеђују копије докумената за суђење. Како жене жртве насиља у породици или силовања осећају кривицу за сопствену виктимизацију веома је битно радити да успостављању емоционалног мира, што се остварује пружањем одговарајуће подршке од стране стручњака Victim-Witness Assistance Programs. Преко Victim-Witness Assistance Programs могуће је успоставити контакт са локалним агенцијама које пружају неке друге услуге потребне жртви, као и са агенцијама које се баве обезбеђивањем безбедности жртвама ових облика криминалитета насиља. Као и код претходно наведеног примера у вези Child Witness Project и Victim-Witness Assistance Programs пружа неопходну помоћ за састављање

¹¹ Рамљак, А., Симовић, М., Виктимологија, Правни факултет Универзитета у Бихаћу, Бања Лука, 2011, 213.

¹² Payne, B., Gainey, G., Family Violence and Criminal Justice: A Life-Course Approach, Routledge, London, 2015, 320.

¹³ Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић В., Костић, М., *op. cit.*, 139.

тзв. изјаве жртве о последицама извршеног кривичног дела (Victim Impact Statement).¹⁴

3. ПОДРШКА ЖРТВАМА И СВЕДОЦИМА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Подршка жртвама и сведоцима у кривичном поступку у Републици Србији регулисана је Закоником о кривичном поступку.¹⁵ Заштита се пружа кроз институте посебно осетљивог сведока (члан 103-104 ЗКП-а) и заштићеног сведока (105-112 ЗКП-а).

Посебно осетљив сведок је лице које с обзиром на узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја посебно осетљив. Када се утврди овакав статус сведоку се може поставити пуномоћник. Значајно је да му се питања могу постављати само преко суда, односно јавног тужиоца у току истраге и да његово испитивање може бити обављено преко техничких средстава, без његовог присуства у судници. Овакво законско решење је од значаја за заштиту осетљивих категорија учесника поступку јер их штити од директног испитивања окривљеног, које може изазвати највећу трауму.

Заштићени сведок је лице које би давањем изказа или одговором на поједина питања себе или себи блиска лица изложио опасности по живот, здравље, слободу или имовину већег обима. У овом случају реч је о објективној опасности којој се сведок излаже учешћем у поступку и давањем исказа. Како би се спречила реална опасност по најзначајнија добра сведока суд му може одредити мере посебне заштите које за циљ имају да се његова истоветност не открије јавности, а изузетно ни окривљеном и његовом браниоцу. Ово би се могло сматрати решењем за екстремне случајеве у којима постоји реална опасност од напада на сведока због давања изјаве у кривичном поступку. Тиме се сведок суштински не штити од последица самог кривичног поступка, које најчешће наступају, већ од осталих лица која учествују у поступку или њиховим исходом могу бити незадовољна.

Поред процесне заштите, која представља основни и минимални облик заштите значајно је указати и на активности органа кривичног поступка у области заштите и информисања оштећених и сведока у кривичном поступку.

С циљем пружања заштите жртвама кривичних дела и сведоцима у кривичном поступку, као и њиховој бољој информисаности о гарантованим

¹⁴ <https://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/ovss/VWAP-English.html>, 09. децембар 2016.

¹⁵ Сл. Гласник РС бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

правима и процесним обавезама при Вишим тужилаштвима и Вишим судовима формиране су службе за помоћ и информисање оштећених и сведока у кривичном поступку. На овај начин поступање правосудних органа усаглашава се са правном регулативом Европске уније, конкретно са Директивом 2012/29/ЕУ¹⁶ Европског парламента и Европског савета којом се успостављају минимални стандарди о правима, подршци и заштити жртава криминалитета, а у склопу Акционог плана за поглавље 23 у приступним преговорима са Европском унијом.

На нивоу тужилаштва ова служба најпре је била формирана при Вишем јавном тужилаштву у Београду.¹⁷ На основу позитивних резултата које је остварила Републичко јавно тужилаштво током 2015. године осмислило је пилот пројекат за виша јавна тужилаштва у Нишу, Новом Саду и Крагујевцу, при којима су у току 2016. године формиране службе за помоћ и информисање оштећених лица и сведока у кривичном поступку (у даљем тексту службе за информисање). Ове службе чинили су представник писарнице, тужилачки помоћник и заменик тужиоца. Лица која су одабрана да учествују у раду службе прошла су припрему тима стручњака из области психологије и виктимологије како би били припремљени за рад са жртвама и сведоцима у кривичном поступку.¹⁸

Након евалуације једногодишњих резултата рада служби за информисање утврђено је да су исте добро прихваћене од корисника и самим тим потребне. Због тога је на нивоу тужилачке организације у свим вишим јавним тужилаштвима и Првом основном јавном тужилаштву у Београду основана служба за информисање.

Ради уједначаног поступања свих служби Републичко јавно тужилаштво издало је смернице за поступање, а које ће у каснијем делу бити детаљније образложене. Ради што ефикаснијег поступања служби и чињења њих доступним Републичко јавно тужилаштво потписало је меморандуме о сарадњи са невладиним организацијама које се баве пружањем подршке жртвама кривичних дела. Успостављена је и ближа сарадња са подручним центрима за социјални рад у овој области. Са аспекта психолошке подршке израђен је посебан приручник намењен запосленима у службама као би отклонили дилеме и потешкоће у комуникацији са жртвама и сведоцима.¹⁹

¹⁶ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. Директива је донета 25.10.2012. године.

¹⁷ Сличне службе су основане и при вишим судовима током 2014. године.

¹⁸ Подаци су добијени у Вишем јавном тужилаштву Нишу у којем је обављено истраживање праксе Службе за помоћ и информисање оштећених и сведока у кривичном поступку, које је обављено у току новембра 2016. године.

¹⁹ Д., Чук Миленковић, Ј., Врањешевић, Комуникација са сведоцима и оштећенима, примерак вештине комуникације у раду јавног тужилаштва, ОЕБС, 2016.

Рад службе организован је на основу интерних јавнотужилачких аката. Према упутству Републичког јавног тужилаштва сва Виша јавна тужилаштва у обавези су да оснују Службе за информисање и да о томе издају адекватна саопштења за јавност. О свим лицима која се обрате служби као и о услугама које буду пружене неопходно је водити евиденцију. Детаљно је објашњен начин на који се траба поступати са жртвом или сведоком. Члановима службе за информисање забрањено је да утичу на ток поступка или да кроз помоћ жртви или сведоку утичу на садржину њеног исказа у кривичном поступку. Предвиђена је могућност оснивања заједничких служби за више правосудних органа са исте територије ради ефикасније заштите учесника у поступку.

Значај које основане службе при Вишим тужилаштвима имају анализиран је кроз рад Службе за информисање која постоји при Вишем јавном тужилаштву у Нишу. Ова служба формирана је 2015. године и почела је активно да ради јануара 2016. године. Службу чине заменик Вишег јавног тужиоца у Нишу, као координатор службе, тужилачки помоћник и управитељ писарнице. Сви запослени су служби су током 2015. године прошли обуку за рад са сведоцима и оштећенима. Током 2016. године овој служби се обратило укупно 6 лица. Имајући у виду да је Служба за информисање Вишег јавног тужилаштва у Нишу надлежна за сведоке и оштећене из својих предмета као и предмета из надлежности Основног тужилаштва у Нишу и Основног јавног тужилаштва у Алексинцу, у којим тужилаштвима је у току 2016. године поступано по укупно 19.992 кривична предмета, из чега произилази да је изузетно мали број оштећених и сведока користио услуге службе. Овој служби се у 2017. године до маја месеца обратила само једна оштећена.

Сагледавајући предмете у којима је поступано по захтевима оштећених и сведока утврђено је следеће:

Оштећени из кривичног дела тешка крађа обратили су се тужилаштву са захтевом да им се пружи заштита од окривљеног који их је узнемиравао након подношења кривичне пријаве. Оштећени су примљени од стране тужилачког помоћника који је сачинио службену белешку о њиховој пријави. Том приликом они су између осталог указали да им окривљени, који им је комшија, прети на тај начин што им говори да је „скоро пуштен из затвора па му није проблем да се тамо врати“ и да „има хепатитис Ц, због којег ће да умре за пар година па му није битно кога ће све са собом да поведе“. Због оваквих његових изјава они осећају страх за своју безбедност. О овом случају обавештен је координатор Службе за информисање који је извршио провере и утврдио у ком предмету се води кривични поступак против окривљеног за кривично дело тешка крађа из члана 204 Кривичног законика²⁰ пред

²⁰ Кривични законик – КЗ, Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014.

Основним јавним тужилаштвом у Нишу. Како би се оштећенима пружила адекватна заштита у кривичном поступку упућен је захтев Основном јавном тужилаштву у Нишу да се оштећеним лицима пруже мере заштите предвиђене Законом о кривичном поступку. По налозима Службе за оштећене Вишег јавног тужилаштва у Нишу, Основно јавно тужилаштво у Нишу наложило је Полицијској управи у Нишу да оштећенима пруже заштиту сагласно одредбама члана 102 став 5 ЗКП-а. У каснијем току поступка оштећени су указали да нису више трпели претње од окривљеног, те је поступак окончан без сметњи.

У наредном предмету радило се о оштећеној из кривичног дела злостављање и мучење из чл. 137 КЗ. Ово дело је специфично, јер је реч о емотивним партнерима, који нису уживали статус чланова породице, из којих разлога је физичко насиље и вређање окривљеног према оштећеној квалификовано као кривично дело злостављање и мучење из члана 137 КЗ. Приликом прве посете оштећена је била узнемирена и несигурна у своју одлуку да настави са учешћем у кривичном поступку. Она је од стране чланова службе упозната са свим процесним овлашћењима које поседује и охрабрена да настави са учешћем у кривичном поступку. Имајући у виду да по кривичном законодавству не улази у круг чланова породице, обавештена је и о ширем кругу чланова породице према Породичном закону,²¹ чије могућности је у даљем поступку и користила. У складу са правилима службе о посети је обавештен и заменик Основног јавног тужилаштва који је поступао у основном предмету. Оштећеној су показане просторије у којима је требало да се обави њено саслушање. Оштећена је током трајања поступка у више наврата долазила у Службу за информисање, како би била добила информације о току предмета. Након окончања поступка члановима Службе за информисање захвалила је на пруженој подршци.

У наредном случају оштећена за кривично дело насиље у породици, које је било јаког интензитета, због којег је жртва са дететом напустила дом, захтевала је информације о току поступка пред ОЈТ у Нишу. Предмет је био специфичан, јер је у току поступка, након обављеног вештачења, утврђено да је окривљени у време извршења кривичног дела био неурачунљив. Оштећеној су најпре пружене информације о току поступка. У следећој посети она је захтевала да јој се пружи заштита, јер је приметила да је окривљени прати. О овој околности сачињена је службена белешка и обавештено Основно јавно тужилаштво у Нишу. Поступајући заменик у основном предмету захтевао је да се окривљеном забрани приближавање и комуникација са оштећеном до окончања поступка. У поступак је укључен и Центар за социјални рад у Нишу, који је обезбедио прихват оштећеној након претрпљеног

²¹ Породични закон, Сл. гласник РС, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015.

насиља. Овај случај карактерише и сарадња између Службе за информисање и Службе за подршку жртвама при Вишем суду у Нишу. Одржан је састанак запослених у овом службама како би се подршка жртви наставила и након окончања поступка пред тужилаштвом. Оштећеној је показана судница у којој ће се испитати, а поступајући судија је упознат са специфичном ситуацијом у којој се жртва нашла. Оштећена је на главне претресе долази са представницима Службе Вишег суда у Нишу, који су јој континуирано пружали подршку.

Подршку су тражили и оштећени према којима је окривљени покушао убиство. Овај поступак се водио пред Вишим судом у Нишу, а оштећени су у поновљеном поступку опет требали да буду саслушани као сведоци. Окривљени је од њих континуирано захтевао да промене исказ, што су они одбијали. Непосредно пре суђења, окривљени је позвао оштећене да се нађу у граду као би о свему опет попричали. Када су они опет одбили да промене исказ, окривљени им је упутио претње да ће бацити бомбу на њихову кућу, ако због њихових исказа оде у затвор. Оштећени су осетили јак страх за своју безбедност, што су детаљно и описали у Служби за информисање. Поводом овог догађаја, захтевано је да има Виши суд у Нишу додели статус посебно осетљивог сведока, те да им се обезбеде све мере заштите предвиђене домаћим законодавством. О упућеним претњам обавештено је Основно јавно тужилаштво у Нишу, које је против окривљених покренуло кривични поступак због угрожавања сигурности оштећених.

У осталим случајевима оштећени су стражили информације о току кривичног поступка, које су им радници службе пружали уз поучавање о правима које уживају у кривичном поступку.

Чињеница да се мали број оштећених јавља Служби за оштећене вероватно је узрокована њиховом слабом информисаношћу. Више јавно тужилаштво у Нишу настоји да овај проблем отклони, како би све жртве биле информисане о правима које имају и како би им била пружена адекватна подршка. Запослени у служби су након почетка њеног рада издали су саопштење за медије, подаци и контакт телефони су доступни на интернет сајту, а уз све позиве оштећенима и сведоцима шаље се примерак флајера са информацијама и контактима. Виши јавни тужилац у Нишу приликом јавних наступа истиче да је Служба за информисање основана и које су њене надлежности. Поред ових залагања очигледно да информација не стиже до лица којима је потребна.

Могућност да се овај проблем отклони може бити приближавање ове услуге оштећенима. Подршка треба да буде доступна одмах након пријаве и да се она непосредно понуди свакој жртви. То би захтевало оснивање сличних служби при полицијским станицама, које би биле опремљене да жртви пружају подршку након што пријави дело. У тим тренуцима, када се

дело тек догодило, најбитније је пружити сигурност и подршку жртви, којој ће правилно бити објашњена правила поступка у којем ће учествовати и овлашћења која може користити. Налазимо да би било упутно понудити помоћ свакој жртви непосредно. У тиму који пружа подршку, адекватно би било укључивање психолога, као стручњака који ће правилно приступити жртви и на најпогоднији начин је припремити за сведочење.

Учешће психолога у тимовима за подршку и припрему оштећених показало се као добра пракса које су успоставиле невладине организације. Оне жртвама трговине људима, које представа дело са значајним последицама по жртву, због односа који се створи са извршиоцем кривичног дела, пружају психолошку подршку пре сведочења, која жртву треба да ослободи траума које је преживела, али и да јој олакша учешће у поступак у који се упушта.

Значајно је поменути и положај који у кривичном поступку има сведок сарадник²². Овај нови институт у нашем праву још више је учинио компликованим положај жртве у кривичном поступку. Наиме, њиме се кроз смањење казне или одустанак од оптужбе за поједина дела погодује учioniоцу кривичног дела против кога се води кривични поступак или који је већ осуђен, због значаја који његов исказ има у поступку против осталих окривљених. То код жртве ствара сукобљен став, са једне стране реч је о извршиоцу кривичног дела, а он је пак на страни жртве. Оваква ситуација може додатно закомпликовати и овако већ сложене односе у кривичном поступку. О томе сведочи и пракса Тужилаштва за ратне злочине, које овај институт и примењује.²³

4. ЗАКЉУЧАК

Добро законско решење огледа се и у томе да ће се извршилац кривичног дела насиља у породици теже казнити у случају да је оно извршено у присуству детета. Девет савезних америчких држава предвиђа овакво законско решење у виду чињенице да се присуство детета насиљу у породицу узима као отежавајуће околност, што резултира или дужевременској казни затвора или већој новчаној казни. Савезне државе које имају овакво законско решење су: Вашингтон, Јужна Каролина, Аљаска, Аризона, Калифорнија, Охајо, Монтана, Хаваји и Мисисипи. У неким другим савезним државама, попут Арканзаса, Флориде, Ајдаха, Луизијане и Орегона у кривичним законодавствима не постоји одредба о узимању ове одредбе као отежавајуће околности, али је судска пракса искристалисала један овакав став. Поред

²² Овај институт предвиђен је члановима 320 до 330 Законика о кривичном поступку, Сл. Гласник РС бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

²³ Шкулић, М., и др., Улога и могућности јавног тужиоца у заштити жртава кривичног дела, Београд, Удружење тужилаца Србије, 2009. година, стр 65.

већ наведених решења о томе како се околност присуства детета насиљу у породици цени, у савезним државама Делевару, Џорџији, Северној Каролини, Оклахоми и Јути кривични закони предвиђају да уколико дете присуствују извршењу овог облика криминалитета насиља долази до извршења једног другог кривичног дела код којег је један од елеманата бића кривичног дела присуство детета извршењу насиља према члану неком члану породице од стране припадника исте породице. Законодавства Конектиката, Илиноиса, Луизијане и Неваде захтевају, поред изрицања кривичних санкција учиниоцу насиља у породицу код којег је дете било присутно чину извршења дела, да насилник плати сваки вид терапије која је неопходна детету. Охајо и Оклахома у својим законима прописују обавезу насилника да се подвргне отклањању узрока насилничког понашања. Иако овакво законско решење подсећа на једну од обавеза предвиђену приликом примене начела опортунитета код нас, треба нагласити да се у овим савезним државама овај вид терапије примењује истовремене са извршење казне затвора као вид индивидуалног третмана у пенитенцијарној установи. Савезна држава Индијана прописује да родитељ осуђен за акт насиља у породици у присуству детата буде под надзором стручних служби у периоду не мањем од годину дана, а не дужем од две године. Стручни надзор може бити условљен претходним похађањем програма за превенцију насиља од стране родитеља који је извршио овакво кривично дело.²⁴

Поступање правосудних органа Републике Србије показује значајан напредак у овој области. Он се огледа у препознавању потреба жртве и стварању механизма који би је адекватно заштитио. Оваква пракса свакако је за похвалу, посебно са аспекта заштите која се пружа од стране тужилаштва, јер представља сасвим нов концепт рада овог државног органа. Унапређење рада ових служби, као и ширење мреже подршке на ниво полиције је оно што се у будућности реално може очекивати. Тиме би се положај оштећених у кривичном поступку у значајној мери побољшао, јер би им подршка и информације биле доступне током целог кривичног поступка. Кроз континуирану подршку одклонили би се штетни утицаји кривичног поступка на жртву, који се огледају у секундарној виктимизацији и честом одбијању да се учествује у поступку. Значајно је указати да је подршка, највише у виду информисања, потребна и сведоцима, који нису директно оштећени кривичним дело. Они пред судом често сведоче о непријатним догађајима којима су присуствовали и бивају изложени бројним питањима, те је значајно да се адекватно информишу о току и правилима поступка, будући да им је то често први сусрет са правосудним органима.

²⁴ Child Witnesses to Domestic Violence, loc. cit.

*Darko T. Dimovski, Ph. D., Assistant Professor
University of Niš
Faculty of Law Niš
darko@prafak.ni.ac.rs*

*Jelena M. Papović Miladinović, Ph. D. Student
University of Niš
Faculty of Law Niš
jpapovic@gmail.com*

The Importance of Support to Injured Persons and Witnesses in Criminal Proceedings

Abstract: *This paper is devoted to injured persons and witnesses in criminal proceedings, as particularly vulnerable category of participants. First it is separated groups of persons because of their properties can be increasingly compromised by participating in criminal proceedings. It have been shown positive solutions from comparative law that provides enhanced protection for vulnerable participants in criminal proceedings. Then it is presented the solution provided for in national legislation. It describes the process options for the protection of witnesses in criminal proceedings. As an example of good practice was introduced the work of prosecutors with aim to inform and protected witnesses.*

Keywords: *witnesses, injured party, support.*

Датум пријема рада: 26.05.2017.